

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЗАБОРОЗЕЦЬ Микола Олександрович

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ П.Д.КРКЕВІЧЕМ ФІЛОСОФСЬКОГО МАТЕРІАЛІЗМУ

Спеціальність 09.00.03. історія філософії

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1994

Дисертація виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Трубанько А.І.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Горський В.С.
кандидат філософських наук, старший науковий
співробітник інституту філософії АН України
Лук М.І.

Провідна установа: Київський педагогічний університет
імені Драгоманова.

Заклад відбувається "30" травня 1994р. о "11" годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.06. при Київ-
ському університеті імені Тараса Шевченка.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Адреса: 252017, Київ, вул. Володимирська, 60.

Автореферат розіслано "22" квітня 1994р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат філософських наук, доцент

В.І.Гусев

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний період духовного відродження України викликає надзвичайно великий інтерес до історії філософії та духовної культури нашої держави. Перш за все це стосується духовної спадщини, що десятиліттями перебувала у валоні ідеологічних протиснів і нападів, була позбавлена дослідницької уваги та об'єктивних оцінок. В даному виванку йме йтне відносно представників вітчизняної православної філософії ХІХ століття, йме яких спеціально згадується йє смербонці духовних надбань української культури, оскільки авторитетним на той час вважались матеріалістичні та агейстичні ідеї, позбавлені як їх об'єктивності чи науковідомості. Представники названого періоду філософської думки, на йме почале пробивати собі дорогу після кеситоричної заборони вказанями філософії у інших навчальних закладах був Пейфія Давидович Криквич.

Незважаючи на певні зміни відбуловних процесів у сфері дослідницької діяльності історичного минулого "Київська школа" православної філософії, що об'єктувала творчу діяльність Київської духовної академії й університету на згодній зламствалей наййме йвчелам етапом розвитку вітчизняної філософської думки. В цьому зв'язку дослідники філософських традицій "Київської школи", що аспираво вітаски у творчості П. Криквича можуть бути певним зразком у справу об'єктивного відтворення процесів філософського розвитку вітчизняної культури та знявання ідейно-теоретичної цілності православної філософської думки, за що довгий час не зварвало уваги велика філософсько-атеїстична думка тоталітарного режиму.

Філософська творчість П. Криквича до теперішнього періоду залишалась "білим плямом" в історії вітчизняної філософської думки. Виходячи з цього величезна нагальна потреба величезна притам такого відношення до філософських поглядів мислителя, що об'єктувались окремими представниками "прогресивного" російського радикалізму, вивервало як вприклад

"мракобіса", "воєнничого філізізму", "виворіт містичного ідеалізму" та інше. Ґрунтовне осмислення ідейної спадщини П.Дркевича і повернення її із забуття дасть можливість відтворити її ориґинальність і глибокий філософсько-гуманістичний зміст, значимість як для минулого так і для сучасної духовної культури розбудовного періоду української державності. Обрана тема дисертаційного дослідження має тісну зв'язок із аналізом тих аспектів творчості П.Дркевича, що характеризують його як спадкоємця українських духовних традицій і разом з тим як одного із відомих вітчизняних філософів "Київської школи" ХІХ століття, ідейна спадщина якого не втратила багато в чому своєї цінності й актуальності. Соєрідні риси української ментальності глибоко відбиті в індивідуальній орієнтації поглядів П.Дркевича і разом з тим розкриваються ним у філософському осмисленні сутності людини, бачення її як особистості, як "мікрокосму", як певної цінності і таємниці буття. Спиралась на новітні досягнення світової філософської думки, звертавшись до проблем особного, унікального духовного єства людини, П.Дркевич продовжує творчо розвивати ідею "філософії серця", що мають давні і глибокі традиції в українській духовності. Поряд з цим Дркевич виступає як глибокий християнський антрополог, який протягом усього життя намагався зрозуміти і пояснити всі велич таємниці людського буття, теоретичні основи якого досліджував у своїх творах.

На сьогодні проблема філософської творчості П.Дркевича продовжує на залишатись поза увагою науковців, за винятком окремих дублікацій і вершх філософських читань. А тому теоретичний аналіз його філософсько-антропологічної концепції являється одним із актуальних завдань історико-філософської науки. Зокрема єтьє важливим визначення як суєржньої цінності філософських поглядів П.Дркевича а також його ідейного впливу на подальший розвиток української й російської філософії.

Перші дослідження філософської спадщини П.Юркевича з'являються в кінці XIX - поч.XX століття. Слід особливо відзначити праці Г.Шкента, який зверне здійснені вивчення філософської спадщини українського мислителя. У своїй статті "Філософське насліддя П.Д.Юркевича"/К сорокалєтню со дня смерті/ Шкент окреслив теоретичні засади світогляду П.Юркевича та вказав на окремі його особливості. Аналіз філософської спадщини П.Юркевича знаходимо також у праці Д.Чижевського "Нариси з історії філософії на Україні"- друге видання.- К.: видавництво "Кобза", 1992 - 230 с. де розглядаються окремо головні філософські здобутки мислителя. Що стосується антропологічної концепції українського мислителя то до сих пір найбільш повно вона висвітлена у праці канадського дослідника С.Ярмуса "Памфіл Данилович Юркевич та його філософська спадщина". - Вінніпег 1979 рік.

Для дослідження філософської спадщини мислителя важливе значення мали праці присвячені проблемам розвитку філософської думки в Україні, значення традицій Києво-могилянської та духовної академії, взаємоз'язку релігійного і філософського світосприймання в контексті духовності українського народу. Серед них слід назвати дослідження українських і російських мислителів: прот. В.Зіньковського, С.Дук'янова, Ф.Тітова, Б.Яковенка, О.Ключевського, Е.Раїлова, О.Введенського, Бол.Соловйова.

Поряд з цим слід відзначити активну критику філософських поглядів П.Юркевича і "академічної філософії" з боку представників російських революціонерів - демократів радикального напрямку. Найбільш значимим виступом серед них безумовно був М.Черкишевський, який відкрито заявляв, що не читав праці П.Юркевича, але знає їх зміст і не визнає їх найменшої цінності. Безпалаційно критикували мислителя лідери російського народництва П.Ткачов і П.Лавров. Спростуванням філософських поглядів П.Юркевича ми знаходимо у Антоновича, Д.Лисаряна і В.Плеканова.

В літературі післявоєнного періоду ім'я П.Кркевича та його філософські ідеї майже не зустрічаються, за виключенням розсипаних, випадковим чином у енциклопедичних виданнях з історії філософії. Поступово філософа трактується в них як суб'єктивно ідеалістичного напрямку в філософії, при цьому висвітлюється з певною гострою ідейно-критичною спрямованістю, як негативний зразок. Не випадково, ствердивши зв'язку з цим упереджену оцінку філософської творчості П.Кркевича знаходимо в радянських авторів: В.Боратова, О.Тихомирова, В.Губанка, М.Іовчуна, Н.Нікітичова, І.Павлова, І.Шварца.

Принципово визначає роль в систематичному дослідженні творчості українського філософа відіграли праці філософів та науковців української діаспори - В.Давидів, В.Дорошенко, В.Зеньковського, Д.Чичковського та С.Ярмуса. Потрібно визнати, що саме науковці діаспори вперше опублікували праці П.Кркевича за кордоном, визначили його особливе місце у розвитку філософської думки в Україні й Росії, здійснили аналіз духовно-гуманістичного потенціалу його філософської спадщини.

Слід також відзначити, що окремі проблеми творчості П.Кркевича та його вплив на розвиток православної філософії України й Росії розглядалися у працях зарубіжних дослідників І.Берліна, А.Валіцкі, Дж.Клайна, Р.Кембала, Ф.Комплетона, Е.Ламперта, Дж.Саттона і П.Сконлана. Слід особливо виділити дослідження філософської спадщини Кркевича, здійсненні німецьким вченим Р.Пітчем.

Безпосереднє відношення до обраної теми дослідження мали праці окремих авторів радянського періоду, які присвячувались проблемам дослідження розвитку "академічної філософії", аналіз ідейних джерел неортодоксально-теїстичного напрямку православної філософії XIX ст. та її впливу на подальший розвиток релігійно-філософської думки. До вказаних проблем зверталися Л.Боронкова, Е.Гайдадим, Р.Гальцева, М.Гердєнко, Е.Дулуман, Ю.Зуєв, Ю.Калінін, М.Красніков, В.Кувакін, М.Маслін, А.Мойсєєв, К.Ніконов, А.Сухоу та інші.

Сучасними дослідниками філософської спадщини П.Юркевича, які вказують на глибокий філософський зміст і морально-гуманістичний напрям його ідей слід назвати І.Бичка, В.Горського, І.Головахи, В.Емельянова, А.Колодного, В.Нічик, М.Лука, А.Абрамова, Е.Борисову, А.Тихолаза, Ю.Федів та інших дослідників.

Дослідження аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури свідчить про те, що творчість П.Юркевича увійшла в духовну філософську спадщину головним чином "філософією серця" і антропологічною концепцією. Разом з тим ряд питань, безпосередньо пов'язаних із обраною темою у філософській літературі не окреслена взагалі або ж висвітлена поверхово. Передусім це стосується критики П.Юркевичем філософського матеріалізму, що не стала предметом спеціального дослідження. Між тим вона має принципове значення для осмислення суті світогляду українського мислителя, для з'ясування місця і ролі його філософської спадщини в історії дальшого розвитку філософської думки України в Росії XIX - поч. XX століття.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Більше була здійснена спроба дослідити критичний аналіз П.Юркевичем філософського матеріалізму Г.Шпетом. У статті "Философское наследие П.Д.Юркевича" / К сорокалетию со дня смерти / була висловлена думка щодо критики П.Юркевичем антропологічного матеріалізму, як базисної основи для розуміння світогляду українського мислителя. Такий підхід до вивчення творчих здобутків П.Юркевича дав можливість залучувати дослідження даної проблеми та продовжити її вивчення. Д.Чижевський у праці "Вариси з історії філософії на Україні" розглядає філософську і педагогічностворчість П.Юркевича як відомого українського мислителя, вказує на особливу її оригінальність і глибину. Поряд з цим, в загальних рисах визначає критичні погляди П.Юркевича щодо філософського матеріалізму та матеріалістичної антропології зокрема. Канадський

дослідник С.Ярмусь у роботі "Памфіл Данилович Іркевич та його філософська спадщина", - Вінніпег 1979 р. визначив коло проблем антропологічної концепції українського мислителя та підкреслив, що проблема людини для П.Іркевича була феноменом універсального зацікавлення і вічного значення. С.Ярмусь також відзначив, що підхід до філософського вирішення сутності людини, який був започаткований П.Іркевичем, пізніше став домінуючим у поглядах мислителів ХІХ і ХХ століття. Серед сучасних розвідок філософської спадщини П.Іркевича, дана проблема в цілому залишається поза увагою дослідників.

Мета і завдання роботи.

Метою дисертаційного дослідження являється вивчення критичного аналізу П.Іркевичем філософського матеріалізму взагалі та матеріалістичної антропології зокрема, що дозволить більш ґрунтовно осмислити значення цієї критики на подальший розвиток вітчизняної філософської думки. Для досягнення поставленої мети дослідження окреслюється вирішення таких завдань:

- розглянути тенденції розвитку вітчизняної філософської думки в межах загальної характеристики періоду розвитку її в кінці ХVІІІ - поч. ХІХ століття, що дасть можливість розглянути філософію П.Іркевича у контексті української духовності;
- на основі цього проаналізувати особливості філософських засад світогляду мислителя та його відношення до вирішення проблеми людини в філософії;
- дослідити вельо статньо розроблену у філософській літературі проблему критичного аналізу П.Іркевичем матеріалістичної антропології;
- розглянути основні методологічні принципи аналізу мислителем етики "розумного егізізму" та показати їх зв'язок з іншими положеннями антропологічного матеріалізму;
- з'ясувати вплив філософських ідей мислителя на розвиток української

Джерелознавча, методологічна і теоретична основа дисертації

При здійсненні дослідження автор використовував різні за світоглядною орієнтацією праці вітчизняних і зарубіжних дослідників історії філософії. Залучені літературні джерела, що в силу ідеологічних догм минулого рідко використовувалися в науково-теоретичному аналізі дослідження вітчизняної філософської думки. Серед них філософські праці С.Гогоцького, В.Зеньковського, О.Новіцького, П.Дівицького, І.Скворцова та дослідження мислителів української діаспори. Автором вивчалися надруковані праці П.Юркевича - "Философские произведения", - М.: изд. Правда, 1990, а також матеріали рукописного фонду мислителя, що знаходяться в ЦНБ АН ім. Вернадського і на даний період не опубліковані. Серед них слід виділити значну кількість матеріалів лекційного фонду П.Юркевича з історико-філософської проблематики, педагогіки, права, мови і літератури. Досліджувалися неопубліковані статті, листи, рецензії та офіційні документи. Поряд з цим залучались до вивчення окремі джерела із релігійно-філософської літератури часів П.Юркевича, та дореволюційні періодичні видання. Теоретичною основою дисертації являються дослідження філософської спадщини П.Юркевича, насамперед праці Г.Шпета, Д.Чижевського, В.Зеньковського, С.Ярмуся, а також сучасних дослідників української філософської думки А.Абрамова, І.Борисова, І.Бичко, В.Горського, І.Головахи, А.Колодного, М.Лука, В.Нічик, А.Тихолаза, В.Федів та інші. В дисертаційному дослідженні використані загальні методологічні принципи аналізу історико-філософської та релігійно-богословської спадщини, принципи об'єктивності, історизму та світоглядного плюралізму. Автор виходив з погляду на розвиток вітчизняної філософської думки як на альтернативний, діалектичний процес, що визначає не лише плюралізм ідей і теорій, але й самоцінність їх у духовній культурі, нерозривність зв'язку із національно-духовними традиціями.

Наукова новизна дослідження.

В роботі вперше робляться спроби розглянути вихідні принципи критики П. Оркевичем філософського матеріалізму взагалі та матеріалістичної антропології зокрема, показати значення цієї критики для подальшого розвитку філософської науки в Україні й Росії. Назначення концепція конкретизується в положеннях, що мають наукову новизну і вносяться на захист:

- Критичний аналіз П. Оркевичем філософського матеріалізму XIX ст. ґрунтується на усвідомленні принципової насупротивності цієї філософської течії поняття природу людської духовності, розв'язати проблему індивідуального, особного в людині;

- вихідні принципи філософської критики матеріалістичної антропології визначаються світоглядною позицією П. Оркевича, що являє об'єктивно-моральний зміст буття як передумову існування царства духовного, самоцінність індивідуального духу та самосвідомості як особливого способу світосприймання, а також заперечення ідеї абстрактного розуміння моральності людини;

- головний недолік антропологічного матеріалізму мислитель вбачає в абсолютизації раціоналістичного способу мислення, у намаганні заперечити значення почуттів для розуміння сутності людської індивідуальності;

- П. Оркевич переконливо довів, що прагнучи замінити філософію природознавством, антропологічний матеріалізм заперечує там самі філософію, що ріднить його з позитивізмом;

- філософія П. Оркевича слід розглядати як своєрідний підсумок і подальший розвиток ідей кордоцентризму, як одних із засадочних для української духовності і мають давні й глибокі корені в українській філософській спадщині.

Теоретична і практична значимість дослідження полягає в проведеному аналізі досліджень П.Юркевича сутності філософського матеріалізму XIX століття та вирішення ним проблеми людини. Висновки дослідження являються певним внеском у справу захисту ідейної і теоретичної глибини релігійно-філософських положень вітчизняних мислителів XIX століття, а також деякою мірою направлені в адрес морально-духовної реабілітації П.Д.Юркевича, як гідного представника української філософської думки. Заключні положення дисертації дають можливість глибше дослідити сутність філософських поглядів самого мислителя та їх вплив на подальший розвиток вітчизняної філософської думки.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані: науковцями у вивченні історії вітчизняної філософії; стати придатними для розробки програмного курсу з історії філософії і релігієзнавства; в підготовці методичних посібників та спецкурсів з історії української філософської думки.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на обласній науково-практичній конференції /Умань 1993/, на перших філософських читаннях присвячених пам'яті П.Юркевича - "Філософська, богословська і педагогічна спадщина П.Д.Юркевича та її місце в історії вітчизняної культури" /Київ, 1994/, а також на засіданнях методологічних семінарів кафедри суспільних наук уманського педінституту. Матеріали дисертації апробовані у викладанні в'їзівського курсу з філософії, ряд положень та висновків роботи надруковано у двох публікаціях.

Структура роботи. Мета і завдання дослідження визначили структуру дисертації, яка складається із вступу, двох розділів, закінчення і списку використаної літератури. Логіка дослідження вимагала насамперед аналізу тенденцій процесу формування вітчизняної філософської думки, вияснити характерні особливості її ідейних положень

періоду кінця XVIII - поч. XIX століття, з'ясувати історичне місце і роль православної філософії; вивчити на цій основі особливості філософських засад П.Дркевича у контексті української духовності./ 1 розділ/. Аналіз названих вище положень дав можливість вивчити особливості стану філософського матеріалізму XIX століття та характер взаємовідношення останнього і релігійно-православної філософії у вирішенні проблеми сутності людини, її морально-духовних основ./ 11 розділ/.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується рівень її розробки, визначаються джерелознавчі та методологічні основи і теоретична база дисертації, її наукова новизна, можливість теоретичного і практичного використання.

Перший розділ - "Філософія П.Дркевича у контексті української духовності" автор намагається розглянути філософські погляди П.Дркевича як логічне продовження тенденцій розвитку вітчизняної філософської думки, результату її закономірного довготривалого розвитку.

У другому параграфі "Тенденції розвитку вітчизняної філософської думки /Загальна характеристика/, аналізуються існуючі погляди на процес виникнення вітчизняної філософії, розглядаються погляди авторів відносно довготривалості періодів зародження філософського світогляду - від міфологічного, релігійного, до релігійно-філософського світосприйняття. Проаналізувавши існуючі точки зору на появу даної проблеми вчених - В.Земьковського, Е.Голубовського, Г.Внета, Д.Чижовського, автор приєднується до обґрунтованої в філософській літературі думки, що справжня філософська творчість з'являється на Русі лише в першій половині XVIII століття, хоча ранні елементи філософської мудрості безумовно зустрічаються уже в I столітті. Ця особливість становлення вітчизняної філософської думки

розглядається як еволюційний шлях розвитку православного богослов'я в православну філософію і в філософію взагалі. Аналізуються причини специфіки становлення філософського світогляду Київської Русі, нерозвиненість державних відносин, відсутність достатньо розвиненої національної економіки внаслідок тривалого періоду татаро-монгольського ігн та особливостей прийняття християнства Візантійського варіанту. Автором відстоюється думка про те, що джерелами філософської мудрості слід вважати так звані - два начала - релігійний світогляд і постійна присутність свободи мислення, що відсутні не загально в надрах тієї ж самої релігійної свідомості. Особливостями третього фактору зародження філософського світогляду вважається вплив західної культури, відносно чого у філософській літературі мають місце неоднозначні погляди. В зв'язку з цим розглядаються протилежні погляди щодо позитивної чи негативної ролі Західної філософської мудрості в становленні в "чужеземній філософії", приймається точка зору за якою визнається прогресивна роль Заходу в подальшому розвитку передових філософських ідей у вітчизняній духовній культурі.

В дисертації досліджується ряд проблем, що становлять на сьогоднішній день спірні питання для істориків філософії, мова йде про так звані період "історичного мовчання" в розвитку вітчизняної філософії. Автором співставляються ряд поглядів на дану проблему, які достатньо аргументовано розкривають причини об'єктивного та суб'єктивного характеру в тенденціях розвитку філософського світогляду Київської Русі. Характерною особливістю у вивченні основних філософських завдань періоду становлення філософії на Русі, було прелюбоване до розв'язання онтологічної проблеми, в центрі уваги якої постійно була проблема антропоцентризму. В цей період філософська думка концентрується на проблемі ^{людина} сенсу життя і сутності історичного розвитку.

Процесу становлення філософської мудрості Київської Русі були присутні майже всі існуючі філософські теми, інша справа, що вирішення їх мало свою особливість і рівень значно відмінний від західної філософії. Спеціальна роль і увага в дослідженні надається аналізу православної філософії, звертається увага на специфічну роль християнського світогляду в зародженні православної філософії, в лоні якої поступово визрівали зерна філософського мислення.

Підсумовуючи наведені вище положення, дисертант приходить до окремих висновків щодо особливостей формування філософської мудрості Київської Русі, серед яких визначаються наступні: процес секуляризації свідомості, що почався після церковного розколу XVII століття і продовжувався аж до XVIII століття, знаменував таким чином розвиток в надрах церковної свідомості окремих елементів не лише релігійної філософії, але й сприяв прискоренню розвитку світської культури, як книгодрукування, розвиток освіти - створення на Україні братств; із створенням братств, як перших освітніх центрів в Україні, здійснюється інтенсивний розвиток професійної і філософської освіти; вихідці з Українських освітніх центрів згодом запрошуються для організації подібних центрів в Москві та інших містах; розвиток філософських ідей кінця XVIII поч. XIX століть був закономірним продовженням процесу становлення вітчизняної філософії, першими представниками якої вважають Г.Сковороду, П.Чаадаєва, М.Гоголя; початком самостійної філософської творчості / в Україні й Росії / вважають діяльність славянофілів і західників, для останніх характерною рисою була ідея соціально-політичного радикалізму /Лавров, Бакунін, Герцен, Чернишевський, Михайловський, Ткачов/; в Університетських центрах Києва і Москви філософська думка розвивається в основному з двох напрямків - православно-церковна філософія та названі вище течії з орієнтацією на західну філософію; слідування традиціям європейської філософії не позбавляло вітчизняну філософ-

сьму думку XIX століття її самобутнього характеру, глибоки і оригінальності філософських ідей.

У другому параграфі "Філософські засади світогляду П.Бркевича" аналізуються особливості філософських поглядів мислителя та його відношення до головних проблем філософії. Носкільки здійснити це в одному дослідженні не можливо, в даному випадку розглядаються: окремі положення філософії мислителя, що стосуються його світоглядних орієнтацій на платонізм, носкільки поняття "ідей" пронизує все творчість П.Бркевича; проблема сутності людини та її вкріплення філософським матеріалізмом XIX століття, яка знайшла свою особливу оцінку в філософських поглядах мислителя. Більш ніж великий інтерес до пророкознавства та будучи надзвичайно обдарована людиною П.Бркевич не погоджувався із самоізоляцією, великими вольовими сутностями людини, що давав тогочасний матеріалізм в особі представників російської радикальної інтелігенції. Філософському озвученню П.Бркевича характерні прагнення обгрунтувати ідеї духовного життя людини, його моральних основ / через релігійну свідомість - філософія релігії Бркевича/. Центальною проблемою філософії мислителя є проблема людини, як "феномен універсального вищезначення і вічного значення", як "Найвища правда".

Все в першій опублікованій праці П.Бркевича - "Ідея" ми зустрічаємося з достатнім інтересом філософа до платонівського вчення про ідеї. Платонізм претмається П.Бркевичем як філософська теорія, що дозволяє всупереч природничо-науковому матеріалізму і суб'єктивному ідеалізму, вирішувати фундаментальні проблеми філософського знання. Вчення про "ідеї" розглядається П.Бркевичем через призму тогочасності мислення і буття, що пізнається як "основа, закон і норма життя". Між ідеями і людьми, вважає Бркевич, стоїть творча воля Бога і людини.

зустрічаємо досить об'єктивну критику окремих положень платонізму. Характерною наприклад, є критика безликісті всезагального, що характеризує платонізм і разом з тим це не могло бути байдужим Юркевичу як християнському мислителю.

Поряд з платонізмом П.Юркевич достатньо глибоко осмислив багату філософську спадщину Імануїла Канта. При цьому таке осмислення носило критичний характер, яке П.Юркевич продовжував протягом усього свого життя. Разом з тим слід відзначити, що критичний аналіз Юркевичем філософії І.Канта мав не лише професійну оригінальність, але й справив великий вплив на послідувачий розвиток філософської думки України й Росії.

Характерним являється висновок П.Юркевича щодо одвідчної релігійної спрямованості вселюдської духовності і сутності людського духу як підпорядкованого "ідеям" та "ідеалам". Саме ці положення мислителя були покладені в основу осмислення проблеми генезису і розвитку релігійних, моральних, філософських уявлень, а також відображають розуміння духовного життя людства як цілісного, закономірного, еволюційного процесу, який в свою чергу породжує вищі форми релігійного і філософського світоглядів. В зв'язку з цим, головним завданням філософії П.Юркевич визначає - дослідження "необхідних законів" та "загальних умов", за якими виникає і поширюється в людській свідомості ідея Бога та релігійні почуття.

У другому розділі "Критика П.Юркевичем антропологічного матеріалізму" досліджуються погляди мислителя відносно історичного місця матеріалізму в історії філософії та обґрунтування ним сутності людини і її духовності. Аналізуються оціночні критерії Юркевичем основним положень природничо-наукового матеріалізму.

Перший параграф "Аналіз історичних типів матеріалізму". Розглядаються погляди П.Юркевича на сутність матеріалізму як особливої

історичної форми філософії. Головні аргументи, висунуті мислителем проти матеріалістичних ідей російської революційно-демократичної інтелігенції / М. Чернишевський /, розглядаються як методологічна підстава світогляду православної філософії, до якої належав сам П. Юркевич.

Відзначені мислителем три історичні періоди в розвитку матеріалізму характеризуються ним як три виявлення своєї сутності, а також як необхідне явище у складному розвитку новітньої філософії. Матеріалізм трактується П. Юркевичем як вияв реалістичного, прагматичного духу цивілізації, який нехтує вищими прагненнями та ідеями "вселюдської духовності" і зовсім заперечує глибокий світоглядний зміст релігійної духовності. Вказуючи на істотні суперечності природничо-наукового матеріалізму П. Юркевич, визначає неможливість вирішення в межах такого світогляду ряду проблем: саморозвитку, цілісності та доцільності об'єктивного світу; з'ясувати специфіку ідеальної діяльності людської свідомості; обґрунтувати виникнення і розвиток різноманітних духовних явищ та форм духовності людського життя; розкрити особливості філософського і природничо-наукового розуміння сутності людини; філософська обґрунтувати сутність духовної єдності людства, вселюдських інтересів і загальнолюдських цінностей.

Автор робить висновок, що П. Юркевич геніально передбачив визначальні аргументи, які згодом будуть висунуті західною філософією XIX століття проти механістичного і вульгарного матеріалізму, а також проти матеріалізму як напрямку в філософії взагалі.

У другому параграфі "Критика матеріалістичної антропології" розглядаються характерні особливості обґрунтування П. Юркевичем ідеї християнської антропології з певними ознаками православно-філософської інтерпретації. Дисертант дійде в висновку, що проблема антропологічного вчення вітчизняної філософії наскрає концептуального ха-

рактеру саме у філософських поглядах П.Юркевича.

Визначальне значення в поглядах мислителя займає проблема індивідуального, особного в людині, обґрунтування унікальності й цінності кожної людської істоти. Названі особливості розглядаються як визначальні в обґрунтуванні П.Юркевичем головних положень критики матеріалістичної антропології. Творчість П.Юркевича може розглядатися з позиції вирішення ним двох тісно пов'язаних завдань: філософське обґрунтування внутрішньої таємниці Ества людини і доведення на цій підставі "бездуховності", і "безсистемності" поглядів антропологічного матеріалізму. П.Юркевич обґрунтовує свої погляди на метафізичному принципі спорідненості ідеально-духовної сутності буття із духовною сферою діяльності людини. Виходячи з цього, мислитель доводить обмеженість природничо-наукових принципів аналізу буття і духовної діяльності людини. Він наголошує на тому, що інтелект є вирішальною силою у процесі психічного та духовного розвитку людини, її моральної поведінки.

На протвагу механістичним та природничо-науковим побудовам антропологічного матеріалізму П.Юркевич висуває свої погляди, виходячи з яких, сутність людини вбачається у її морально-духовній діяльності. Духовне ж життя визначається "сердечним еством". Іменно "Серце" осмислюється як джерело особних, індивідуальних якостей людини, вирішальна умова самовизначеності її духовного життя, являється основою унікальності та своєрідного, особистісного душевного розвитку. Виходячи з цього, П.Юркевич визначає людину як істоту духовну, а не природну чи соціальну. Закони і форми її духовної діяльності, визначаються як апріорні притаманні живій існуючій душі.

Автором робиться висновок щодо ідейної спорідненості антропологічних поглядів П.Юркевича із вченням релігійно-філософської думки

представників екзистенціалізму, персоналізму, інтуїтивізму. В кривич не лише розкрив безпідставність тогочасних її положень, але геніально передбачив і обґрунтував найістотніші шляхи майбутньої модернізації православної антропології як в межах світської філософії так і в плані релігійно-богословського вчення.

У третьому параграфі "Коротка етика розумного егоїзму" аналізується погляд П. Юркевича на сутність загальнолюдських принципів моралі / П. Юркевич виводив їх із християнських принципів моралі / та повну їх не сумісність із моральними принципами "етики розумного егоїзму", що її висували представники раціоналістичного матеріалізму XIX століття.

П. Юркевич приходить до висновку, що християнське вчення про "Серце" розкриває глибинні джерела моральної свідомості людини, надає підстави для визначення моральних та аморальних вчинків, дає можливість для з'ясування критерію моральної вартості поступків індивіда. Привертає увагу висновок мислителя про всезагальну залежність морального життя людства від релігійних переконань та уявлень про вищу мету й призначення людського роду. П. Юркевич, відкидаючи розуміння моральних норм і законів як продуктів "вільної діяльності" розуму, визначає їх як усвідомлення ідеї добра безпосередніми зрушеннями Серця.

На протипагу раціоналістським принципам "етики розумного егоїзму" П. Юркевич протиставляє наступні головні аспекти християнського етичного вчення: визначення ролі "Серця" як джерела індивідуальних помыслів і вчинків людини; метафізичним обґрунтуванням сутності моралі; вченням про духовну єдність і моральний прогрес людства на величній засадах миротворчості як принципу християнського співжиття

представників екзистенціалізму, персоналізму, інтуїтивізму. В країні цієї матеріалістичної антропології М. Чернишевського, П. Юркевич не лише розкрив безпідставність тогочасних її положень, але й геніально передав і обґрунтував найістотніші шляхи дальшої модернізації православної антропології як в межах світської філософії так і в плані релігійно-богословського вчення.

У третьому параграфі "Критика етики розумного еґоїзму" аналізуються погляди П. Юркевича на сутність загальнолюдських принципів моралі / П. Юркевич виводив їх із християнських принципів моралі / та повну їх не сумісність із моральними принципами "етики розумного еґоїзму", що її висували представники раціоналістичного матеріалізму ХІХ століття.

П. Юркевич приходять до висновку, що християнське вчення про "Серце" розкриває глибинні джерела моральної свідомості людини, надає підстави для визначення моральних та аморальних вчинків, дає можливість для з'ясування критерію моральної вартості поступків індивіда. Привертає увагу висновок мислителя про всезагальну залежність морального життя людства від релігійних переконань та уявлень про вищу мету й призначення людського роду. П. Юркевич, відкидаючи розуміння моральних норм і законів як продуктів "вільної діяльності" розуму, визначає їх як усвідомлення ідеї добра безпосередніми зрушеннями Серця.

На противагу раціоналістським принципам "етики розумного еґоїзму" П. Юркевич протиставляє наступні головні аспекти християнського етичного вчення: визначення ролі "Серця" як джерела індивідуальних помыслів і вчинків людини; метафізичним обґрунтуванням сутності моралі; вченням про духовну єдність і моральний прогрес людства на валичній засадах миротворчості як принципу християнського співжиття

На цій основі П.Юркевич визначає головне завдання філософії, ставить питання про надання філософії "практичного характеру", як такого, що пов'язаний із загальними потребами індивіда і людства в цілому.

У висновках підводяться підсумки дослідження, узагальнюються головні положення і висновки.

Основний зміст дисертації відображений в наступних публікаціях:

1. Історичні уроки однієї суперечки. /П.Юркевич проти М.Чернишевського/. Філософська і соціологічна думка. -1992, №7, 1 др.а.
2. Критика ідей Платона в філософії П.Юркевича // Гуманітарні науки: Проблеми, пошуки, перспективи. /Збірник наукових праць/ частина 1, м.Умань 1993.